

prospects for their development. For each ASC it is advised to analyze the strengths and weaknesses of their activities.

Keywords: *cooperative, development, agricultural service cooperative, agricultural product, influence factor*

УДК 338.434

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАНУ ТА РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Л. І. КАТАН, доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та банківської справи
e-mail: katanli@mail.ru

О. В. ДОБРОВОЛЬСЬКА, кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та банківської справи
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет
e-mail: dev-privat@mail.ru

Анотація. *Існує невідкладна потреба всебічного дослідження процесу фінансового забезпечення, у тому числі створення кредитної кооперації, принципів її діяльності. Відомо, що сучасний стан розвитку економіки країни супроводжується тривалим спадом виробництва, інфляцією, падінням купівельної спроможності населення, платіжною кризою, високими відсотками за банківські кредити. Усе це призвело до втрати значної частини ресурсного потенціалу обслуговуючої та споживчої кооперації. Метою статті є дослідження процесу становлення кредитної кооперації з приводу відповідності їх діяльності загальним принципам кооперативного руху; визначення найбільш ефективних джерел фінансово-кредитного забезпечення господарської діяльності підприємств кооперації на сучасному етапі розвитку економіки.*

Ключові слова: *сільськогосподарський кооператив, сільськогосподарський товаровиробник, кредитна кооперація, кооперативний рух, кредитні спілки, небанківська кредитна установа*

Актуальність. Кооперативний рух аграрної сфери України має потужну матеріально-технічну базу сільськогосподарських підприємств, торгівлі, громадського харчування, заготівельної та виробничої діяльності, що максимально наближена до володарів особистих підсобних, селянських і орендних господарств, підприємців малого та середнього бізнесу аграрного сектору економіки. Разом з тим, сучасний стан розвитку економіки країни, що супроводжується тривалим спадом виробництва, інфляцією, падінням купівельної спроможності населення, платіжною кризою, високими відсотками за банківські кредити, призвів до втрати

значної частини ресурсного потенціалу обслуговуючої та споживчої кооперації. Як наслідок, різко зменшилися обсяги діяльності, неефективно використовувалися виробничі потужності, зросла збитковість підприємств і витратомісткість в усіх галузях аграрної сфери України.

В основу реформування аграрного сектору України покладена структурна перебудова сільськогосподарського виробництва, у тому числі шляхом створення нових організаційних форм господарювання – фермерських господарств, підприємств малого та середнього бізнесу. Водночас, розвиток цих структур стримується обмеженим доступом до фінансових ресурсів, пов'язаним із перешкодами в отриманні кредитних ресурсів.

Таким чином, існує невідкладна потреба всебічного дослідження процесу фінансового забезпечення, зокрема створення кредитної кооперації, принципів її діяльності, а також можливості запровадження іноземного досвіду у вітчизняній практиці господарювання задля вдосконалення фінансового забезпечення аграрного сектору економіки і, серед іншого, підприємств системи споживчої кооперації України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у вирішення проблеми формування кооперативного сектору у сільському господарстві зробили вчені П. І. Гайдуцький, В. І. Грушко, М. Я. Дем'яненко, В. Я. Амбросов, П. А. Лайко, П. М. Макаренко, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, С. С. Осадець, П. Т. Саблук, Л. В. Романова, В. М. Алексійчук, К. І. Якуба, О. М. Шпичак, С. І. Юрій, В. В. Зіновчук, М. Ф. Кропивко та інші. Завдяки їх працям, сформульовано підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Серед авторів наукових праць із проблем кооперативного руху можна назвати іноземних фахівців: Дж. Коері, Дж. Черктема, Марка П. Гасселя, Джей В. Лоша, К. Маєра та інших.

Проте відсутні наукові дослідження з питань удосконалення фінансово-кредитного забезпечення та розвитку кредитної кооперації в Україні, які б враховували реальний стан споживчої кооперації та перспективи її розвитку.

Мета дослідження – аналіз процесу становлення кредитної кооперації з приводу відповідності їх діяльності загальним принципам кооперативного руху; визначення найефективніших джерел фінансово-кредитного забезпечення господарської діяльності підприємств кооперації на сучасному етапі розвитку економіки.

Матеріали і методи дослідження. У статті використано такі методи: історико-логічний – у вивченні генезису поняття фінансово-кредитного забезпечення підприємств; системний аналіз – при оцінці стану фінансово-кредитного забезпечення підприємств; монографічний – для детального вивчення розвитку підприємств споживчої кооперації; метод формалізації – структурне обґрунтування головних компонент фінансово-кредитного механізму; статистичного дослідження – у встановленні джерел формування фінансово-кредитного забезпечення підприємств споживчої кооперації.

Результати дослідження та їх обговорення. Виникнення на селі господарств із різною формою господарювання потребує створення умов для вільної реалізації вирощеної селянами продукції та отримання прибутку від результатів своєї праці.

Важливою складовою здійснення аграрних перетворень є розбудова ринкових відносин на селі, особливо при виникненні значної кількості незалежних приватних підприємств-товаровиробників, що мають спільні економічні інтереси в здійсненні ринкової діяльності. Значної ваги при цьому набувають кооперативи, завданнями яких є протистояння розповсюдженню торгівельно-посередницьких структур, що сприяють відтоку фінансових ресурсів із агропромислового виробництва, через встановлення непомірно високих цін на матеріально-технічні ресурси й безпідставно занижених закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію.

Саме тому, важливим напрямом роботи аграрного сектору економіки є розвиток сільськогосподарських кооперативів. Проте, на сьогодні, за обсягами та якістю надання послуг вони не задовольняють зростання потреб виробників сільськогосподарської продукції та її споживачів. Адже понад 70% трудомісткої сільськогосподарської продукції повсякденного споживання – картоплі, інших овочів, фруктів, молока, м'яса, виробляється в особистих селянських і фермерських господарствах та фізичними особами – сільськогосподарськими товаровиробниками, які не мають постійно діючих каналів реалізації такої продукції. Унаслідок цього, значна частина вирощеної сільськогосподарської продукції, особливо у віддалених від приміської зони селах, згодовується худобі або псується.

Однак кооперативи можуть виникнути й розпочати свою роботу лише тоді, коли самі учасники виявлять бажання і здійснять необхідні організаційні заходи. Проте держава також повинна сприяти їх діяльності, створювати відповідні умови та всебічно заохочувати.

Питання розвитку аграрного сектору та основні засади функціонування сільськогосподарських кооперативів, що надають послуги населенню, регулюються Законом України від 17 липня 1997 року «Про сільськогосподарську кооперацію» [6, с. 18–25] та Господарським Кодексом України відповідними нормативно-правовими актами Президента України та Кабінету Міністрів України.

Напрями розвитку аграрного ринку обумовлені Указами Президента України від 5 червня 2000 року № 767 «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку» та від 8 серпня 2002 року № 694 «Про заходи щодо прискорення розвитку аграрного ринку».

Необхідна координація діяльності щодо створення й підтримки мережі сільськогосподарських кооперативів, формування цілісного кооперативного руху в сільському господарстві, взаємодії кооперативів з іншими суб'єктами господарювання у формуванні аграрного ринку району. Зважаючи на недостатність власних коштів у сільгосптоваровиробників на початок створення кооперативу, у зв'язку з низьким рівнем закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію та зростання цін на матеріально-технічні ресурси і на відсутність державних капітальних вкладень на розвиток

аграрного сектору, державою передбачається фінансова підтримка сільськогосподарських кооперативів за рахунок усіх рівнів бюджетів, коштів інвесторів та сільгосптоваровиробників. Загальна сума коштів для виконання даної Програми з 2013 до 2015 року становила 345 тис. гривень.

На нашу думку, напрям фінансового забезпечення, який тільки базується на державній підтримці не є визначальним, оскільки щороку розмір коштів, що виділяє держава зменшується. Тому підприємства кооперації повинні сприяти активному становленню та розвитку кредитних спілок у сільській місцевості. Кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки

Система сільської кредитної кооперації дасть змогу:

- забезпечити сільське населення необхідними кредитними ресурсами та фінансовими послугами;
- пом'якшити проблему безробіття в сільських районах;
- розширити спектр наданих селянам фінансових послуг;
- підвищити фінансову стійкість та рівень платоспроможності підприємств споживчої кооперації, фермерів та інших дрібних підприємців;
- сприяти поживленню ділової активності на селі.

Дуже важливо також визначити можливі територіальні межі, характер зайнятості населення в даному регіоні (фізичних та юридичних осіб, як правило, зі сфери малого підприємництва), виявити мотиви, визначаючи потребу в організації кредитної спілки. Необхідно також з'ясувати ситуацію з матеріально-технічним забезпеченням створюваної організації. Необхідно підібрати приміщення та устаткування, що відповідають характеру діяльності кредитної спілки. За позитивної динаміки фінансових ресурсів у обраному регіоні, наявності зацікавлених осіб, потенційних джерел кооперації та умов технічного забезпечення, слід розробити технічно-економічне обґрунтування діяльності кредитного кооперативу, в якому розраховуються організаційні витрати, розмір пайового капіталу та джерел його формування.

Одним із основних мотивів створення кооперативу є наближення процесів накопичення тимчасово вільних коштів учасників та використання цих коштів для кредитування в межах кооперативу. Успіх функціонування кредитних кооперативів залежить від того, якою мірою їх діяльність відповідає кооперативній природі та сутності установ дрібного кредитування. Кооперативи є засобом мобілізації невеликих фінансових ресурсів, які є в наявності у сільського населення, тому на початку своєї діяльності вони можуть оперувати лише обмеженими кредитними можливостями, оскільки на сучасному етапі практично неможливо отримати допомогу з місцевих бюджетів та інших джерел. Завдяки вмілому маневруванню наявними ресурсами та залученню нових членів, вони можуть нарощувати свій потенціал і розширювати сферу активності за умови продуманої

організації кредитно-фінансової діяльності та суворого дотримання обраного регламенту.

Доречно зупинитися на основних проблемах функціонування і розвитку сільськогосподарських кооперативів, а саме:

1. Низький рівень державної підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації. Так, Міністерство аграрної політики та продовольства України у 2000 р. затвердило «Програму становлення і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як неприбуткових організацій» та «Рекомендації щодо створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з використанням майнових паїв або часток в майні, що знаходиться у спільній частковій власності колишніх членів реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств». Проте ні Програма, ні Рекомендації не виконуються повною мірою. Крім того, Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 р. [8, с. 5–7], яка діяла з 2009 р., з червня 2011 р. втратила чинність, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм».

2. Подвійне оподаткування обслуговуючих кооперативів. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [6, с. 9–14], обслуговуючі кооперативи не ставлять за мету отримання прибутку, а отже, мають бути визнані як неприбуткові організації та звільнені від оподаткування доходу. Натомість, у Податковому кодексі України (ст. 157) обслуговуючий кооператив не внесено до переліку неприбуткових установ та організацій, і він оподатковується на загальних підставах [10]. Таким чином, нині відбувається подвійне оподаткування: членів обслуговуючого кооперативу, а також наданих ним послуг.

3. Низький рівень професійних знань управлінського персоналу обслуговуючого кооперативу щодо мети створення, особливостей оподаткування та господарської діяльності об'єднання, шляхів подальшого розвитку кооперативу через відсутність спеціалізованої підготовки фахівців у цій сфері у системі вищої освіти.

4. Нерозвиненість споживчої кооперації та відсутність її підтримки з боку Центральної спілки споживчих товариств України (Укоопспілки), що не сприяє відродженню й зміцненню споживчих товариств, захисту інтересів її членів і сільського населення. Так, майнові об'єкти системи господарської кооперації перебувають у вкрай незадовільному стані, а ціни в кооперативних крамницях Укоопспілки завищені на 20–60%, порівняно з приватними магазинами [2, с. 248].

5. Нерозвиненість кредитної кооперації. Станом на 31.12.2014 р., кількість кредитних спілок в Україні становила 711, на 31.12.2013 р. – 739, на 31.12.2012 р. – 708; їхні активи були на рівні, відповідно, 2 338,7 млн грн, 2 598,8 млн грн, 2 656,9 млн грн [1, с. 2–4]. Це значно менше, ніж у розвинених країнах: у Німеччині діє близько 2,5 тис. кредитних кооперативів, у США – 8,9 тис. кредитних спілок з активами близько 694 млрд дол. США [2, с. 298]. Розвиток кредитної кооперації в Україні стримують:

а) відсутність загальнодержавної системи гарантування вкладів членів кредитних спілок (як це має місце щодо вкладників банків);

б) відсутність нормативно-правових та інституційних умов розвитку фінансової інфраструктури ринку кредитної кооперації;

в) недостатність реальних механізмів захисту прав членів кредитних спілок, що є одночасно їх власниками та клієнтами [8, с. 12].

Водночас, в існуючих умовах, коли банкам не вигідно кредитувати дрібних сільгоспвиробників (якими є переважна більшість фермерів, одноосібників та особистих підсобних господарств), кооперативна система фінансово-кредитної взаємодопомоги, яка належить селянам, повинна бути фінансовою основою їх розвитку і стати джерелом забезпечення сільських жителів доступними кредитами та іншими фінансовими послугами.

Кооперація як особлива форма господарювання має вузьке соціально-економічне значення. Її специфіка полягає в тому, що, функціонуючи в якості інтеграційного зв'язку між окремими господарюючими суб'єктами, кооператив не може мати власні інтереси поза інтересами тих, заради кого він створений, не може діяти в напрямках, які були б не вигідні цим суб'єктам, повністю належить їм і контролюється ними, даючи змогу своїм членам отримувати додаткові економічні переваги.

Кооперацію справедливо називають соціальним відкриттям нової цивілізації. Об'єднуючи людей скромного достатку, простих працівників, дрібних товаровиробників, відносно небагатих споживачів товарів і послуг, кооперативи узгоджують і захищають їх інтереси, задовольняють матеріальні та духовні потреби. Кооперативи напрочуд різноманітні, володіють значним потенціалом і, без сумніву, мають велике майбутнє.

Нині в більшості регіонах України набуває силу кредитна кооперація, тим самим надаючи своєрідний імпульс для поступового розвитку всього кооперативного кредитного руху. Продовжують розвиток обласні та національна структури системи кредитної кооперації. Тільки організована в регіональну та національну систему кредитна кооперація спроможна скласти гідну конкуренцію на ринку фінансових послуг банківському сектору. Діючи в системі кооператив первинної ланки, вирішує проблему нестачі або дефіциту грошових коштів [4, с. 70–72]. Система ж надає можливість зв'язку з загальнонаціональними фінансовими ринками.

На основі функціонування поділу праці в системі кредитної кооперації складаються достатньо ефективні механізми управління ліквідністю, механізми розрахунків, рефінансування, сумісного кредитування. Такий розподіл знижує ризик у діяльності кооперативів первинної ланки, підвищує їх надійність і стійкість, а з іншого боку, підвищує їх конкурентоспроможність, оскільки частина витрат на підтримку ринку (маркетингові, аналітичні, інформаційні послуги) безоплатно приймають на себе регіональні інститути. Організації кооперативного кредиту менш піддатливі неплатоспроможності та банкрутству. Практично в усіх національних системах кооперативного кредиту діють внутрішні, обов'язкові для учасників, нормативи з кредитування та ліквідності. Функціонує система кооперативного

аудиту, гарантійні фонди, розроблені спеціальні вимоги з оптимізації ризиків.

Висновки і перспективи. Розвиток кооперативного руху дасть змогу:

- підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва через зменшення виробничих витрат, підвищення реалізаційної ціни товаровиробників та впровадження нових технологій, у першу чергу, в особистих селянських господарствах;

- сприяти підвищенню товарності особистих селянських господарств, заповнюючи дефіцит послуг, які раніше надавала система споживчої кооперації, та сільгосппідприємствами;

- сформувати товаровиробниками власні канали зв'язку з ринком та завоювати міцні позиції на ньому, задовольняючи потреби споживачів щодо кількості та якості продукції;

- сільськогосподарським товаровиробникам успішно адаптуватися до умов ринкової економіки, захистити свої економічні інтереси від впливу торгово-посередницьких структур.

Усе вищенаведене переконливо свідчить, що роль кредитної кооперації є достатньо впливовою. Незважаючи на конкуренцію з великими кредитними установами, слабку державну підтримку, переслідуючи цілі фінансової допомоги, через відкриття кооперативів створюються прийнятні умови для розвитку фермерського господарства, малого підприємства, більшого доступу до кредитних ресурсів пересічних громадян тощо. Тим самим виконується соціальна місія – подолання бідності в країні, збільшується достаток членів-пайовиків. Кредитні кооперативи не є платниками податку на прибуток, але вони є повноцінними економічними суб'єктами ринку і виконують основне завдання держави, допомагаючи зростанню валового внутрішнього продукту та успішному розвитку економіки.

Список літератури

1. Підсумки розвитку ринку кредитних спілок станом на 31.12.2014 р., 31.12.2013 р., 31.12.2012 р. [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>

2. Гайдуцький П. І. Незалежна економіка України / П. І. Гайдуцький. – К. : Інформ. системи, 2014. – 528 с.

3. Гриценко, О. І. Фінансово-економічні передумови діяльності кооперативних підприємств / О. І. Гриценко // Держава та регіони. – 2003. – № 1. – С. 81–85.

4. Гриценко О. І. Механізм створення кредитної кооперації / О. І. Гриценко // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2004. – № 1. – С. 67–73.

5. Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України на 2013–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://coop-union.org.ua>

6. Про сільськогосподарську кооперацію : закон України від 17 липня 1997 р. № 469/97-ВР (із змінами від 20.11.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>

7. Про кооперацію : закон України від 10 липня 2003 р. № 1087-IV (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws6>

8. Малік М. Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М. Й. Малік, Ю. Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 5–18.

9. Малік М. Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 103–108.

10. Fulton M. The Changing Landscape of Cooperatives in North America / Fulton M., Hei J., Fairbairn B. – Papers presented at the X1V International Economic History Congress Helsinki, Finland, 21 to 25 August 2006. P. 32–35.

11. Чижевська М. Б. Кредитна кооперація як засіб подолання бідності та створення соціально-економічних вигод / М. Б. Чижевська // Збірник наукових праць. Вісник національного університету водного господарства та природокористування. Економіка. Ч. II, вип. 4 (40). – Рівне, 2007. – С. 328–335.

References

1. State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine. Available at: <http://www.dfp.gov.ua>.

2. Hajduts'kyj, P. I. (2014). NeZalezhna ekonomika Ukrainy [Regardless Ukraine's economy]. Information systems, 528.

3. Hrytsenko, O. I. (2003). Finansovo-ekonomichni peredumovy diial'nosti kooperatyvnykh pidpriemstv [Financial and economic conditions of cooperative enterprises]. State and Regions, 1, 81–85.

4. Hrytsenko, O. I. (2004). Mekhanizm stvorennia kredytnoi kooperatsii [The mechanism of creation of credit cooperatives]. Bulletin of Sumy National Agrarian University, 1, 67–73.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012). The Law of Ukraine “The program of agricultural service cooperatives Ukraine in 2013-2020 years”, available at: <http://soor-union.org.ua>.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine “On Agricultural Cooperation”. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/469/97-VR> (Accessed 17 July 1997).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine “On Cooperation”. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws6/1087-IV> (Accessed 10 July 2003).

8. Malik, M. J. (2010). Problemni pytannia rozvytku kooperatsii ta intehratsijnykh vidnosyn v APK [Problematic issues of cooperation and integration relations in agriculture]. Economics of agriculture, 3, 5–18.

9. Malik, M. J. (2010). Naukovo-metodychne zabezpechennia rozvytku kooperatsii v ahraryj sferi [Scientific and methodological support of development of cooperation in agriculture]. Economics of agriculture, 12, 103–108.

10. Fulton, M., Hei, J., Fairbairn, B. (2006). The Changing Landscape of Cooperatives in North America. Papers presented at the X1V International Economic History Congress Helsinki. Finland, 21 to 25, 32–35.

11. Chyzhevs'ka, M. B. (2007). Credit co-operatives as a means to reduce poverty and create social and economic benefits. Collected Works. Journal of National University of Water and Environment. Economy, 4 (40), Rivne, 328–335.

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОСТОЯНИЯ И РАЗВИТИЯ КООПЕРАТИВНОГО ДВИЖЕНИЯ АГРАРНОЙ СФЕРЫ УКРАИНЫ

Л. И. Катан,
Е. В. Добровольская

Аннотация. Существует неотложная необходимость всестороннего исследования процесса финансового обеспечения, в том числе создание кредитной кооперации, принципов ее деятельности. Известно, что современное состояние экономики страны сопровождается длительным спадом производства, инфляцией, падением покупательной способности населения, кризисом платежей, высокими процентами за банковские кредиты. Все перечисленные факторы привели к потере значительной части ресурсного потенциала обслуживающей и потребительской кооперации. Целью статьи является исследование процесса становления кредитной кооперации, а именно: соответствия их деятельности общим принципам кооперативного движения; определение наиболее эффективных источников финансово-кредитного обеспечения хозяйственной деятельности предприятий кооперации на современном этапе развития экономики.

Ключевые слова: сельскохозяйственный кооператив, сельскохозяйственный товаропроизводитель, кредитная кооперация, кооперативное движение, кредитные союзы, небанковская кредитная организация

FINANCIAL PROVIDING OF THE STATE AND DEVELOPMENT OF COOPERATIVE MOTION OF AGRARIAN SPHERE OF UKRAINE

L. I. Katan,
O. V. Dobrovolska

Abstract. There is an urgent need for a comprehensive study of the process of financial security, including the establishment of credit cooperatives, principles of its activities. We know that the current state of the economy is accompanied by a prolonged recession, inflation, falling purchasing power, payment crisis, high interest rates on bank loans, has led to the loss of much of the resource potential of serving and consumer cooperatives. The article is to study the process of establishing credit cooperatives on their compliance with the general principles of the cooperative movement; determine the most effective sources of financial and credit support business enterprises cooperation at the current stage of economic development.

Keywords: agricultural cooperatives, agricultural producers, credit cooperatives, cooperative movement, credit unions, non-bank credit institution